

فصلنامه رهیافتی نو در مدیریت آموزشی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت

سال دوم- شماره سوم - بهار ۸۸

صص ۱۰۸-۸۹

ارزشیابی برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی درس مطالعات اجتماعی

آموزش متوسطه شاخه‌ی نظری،

با استفاده از مدل سه بعدی روبیتایل

اسماعیل کاظم پور^۱ و خلیل غفاری^۲

چکیده

پژوهش با هدف کلی ارزشیابی برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه‌ی نظری با تاکید بر مدل روبیتایل انجام شده است. این پژوهش به روش توصیفی از نوع پیمایشی انجام گرفت و جامعه‌ی آماری آن دربرگیرنده‌ی تمامی دبیران مرد و زن درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه‌ی نظری در استان گیلان به تعداد ۲۷۲ نفر بود. حجم نمونه‌ی پژوهش ۱۶۵ نفر بوده که به روش تصادفی خوشه‌ای گزینش شدند. ابزار پژوهش، پرسشنامه محقق ساخته‌ی ۲۹ گویه‌ای بوده است. در زمینه‌ی روایی پرسشنامه، تأکید پژوهشگران بیش تر بر روایی محتوایی بوده که قضاوت و تأیید متخصصین و همچنین مشورت با جمعی از دبیران این امر را ممکن نمود. پایایی پرسشنامه براساس آزمون آلفای کرونباخ ۰/۸۲ محاسبه گردید. جهت تحلیل داده‌ها از روش‌های آمار توصیفی که دربرگیرنده‌ی فراوانی، درصد و میانگین بود و همچنین از روش آمار استنباطی آزمون‌های دو استفاده شد. نتایج این پژوهش بیانگر آن بود که برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه‌ی نظری؛ ۱- با هدف‌های نظام آموزشی متناسب است. ۲- شرایط و امکانات متناسب را به میزان کمی در اختیار دانش‌آموزان گذارده است. ۳- به میزان کمی به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان توجه دارد. ۴- به موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان توجه دارد. ۵- به میزان کمی اثربخشی لازم را داشته و نیازمند فعالیت‌های جبرانی است.

واژه‌های کلیدی: ارزشیابی، برنامه‌ی درسی اجرا شده، مطالعات اجتماعی، آموزش متوسطه، مدل

روبیتایل

^۱ - استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تنکابن Kazempour.edu@gmail.com

^۲ - استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد الیگودرز

مقدمه

از جمله اقدام‌های مهمی که معمولاً کل جوامع، بویژه جوامع در حال رشد، در ارتباط با آموزش و پرورش با آن رویارو هستند، ارزشیابی است. از آن جا که برنامه‌های درسی، نقش محوری در نظام آموزشی دارند، بنابراین ارزشیابی برنامه‌های درسی گوناگون به منظور ارائه‌ی برنامه‌های درسی متناسب و نظام آموزشی کارآمد، امری مهم و حیاتی است.

مباحث مطرح شده از سوی استادان، دانشجویان، کارفرمایان، کارشناسان، معلمان، دانش‌آموزان، مدیران و شهروندان حاکی از نارضایتی آنان از حجم کتاب‌های درسی، افزایش تعداد عناوین، روزآمد نبودن محتوا و مطالب، عدم انسجام عمودی و افقی و عدم توالی مفاهیم در مقاطع گوناگون تحصیلی، عدم همخوانی کتاب‌های درسی با نیازهای یادگیرنده و جامعه و بی‌توجهی به ماهیت دانش و رشته‌ی تحصیلی مربوطه است. تنها از راه ارزشیابی از مراحل گوناگون برنامه‌ریزی درسی است که می‌توان کارایی و اثربخشی برنامه‌های درسی را افزایش داد و نظامی برای بهبود مستمر برنامه‌های درسی مدارس طراحی نمود.

با عنایت به این مهم در این مقاله، نخست اهمیت درس مطالعات اجتماعی دوره‌ی متوسطه را تبیین نموده و در ادامه به مفهوم برنامه‌ی درسی و سطوح طراحی برنامه‌ی درسی پرداخته و پس از آن در چارچوب فرایند برنامه‌ریزی درسی به مفهوم ارزشیابی و سرانجام با طرح مباحثی از مدل روبیتایل به طرح و تبیین پرسش‌های این پژوهش می‌پردازد.

نظام آموزش متوسطه به منظور آماده‌سازی جوانان برای زندگی مناسب و انجام وظایف شغلی و ورود به بازار کار و اجتماع و همچنین انجام هدایت تحصیلی و تأمین سایر نیازهای فراگیرندگان از حساسیت و اهمیتی ویژه برخوردار است که تحقق همه‌ی انتظارات و توجه به ارزش‌ها و هنجارهای جامعه و دستاوردهای علمی، فنی و هنری و مقتضیات زمان و مکان، تحول و بهسازی را ضروری می‌نماید (وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۰). در این راستا، بررسی یونسکو نشان می‌دهد که هیچ کشوری از پذیرش مسئولیت‌های خود در تربیت جوانان و آماده‌کردن آنان برای حرفه‌ای معین غفلت نورزیده است (ژان توما، ۱۳۶۹، ص ۳۴). در راستای تحقق این امر، در نظام آموزش و پرورش ایران، دوره‌ی متوسطه دربرگیرنده‌ی سه شاخه‌ی نظری، فنی و حرفه‌ای و کار دانش است و دانش‌آموز پس از گذراندن پایه‌ی اول، بر حسب استعداد، رغبت، عملکرد تحصیلی و امکانات موجود به یکی از شاخه‌های تحصیلی هدایت می‌شود.

مطالعات اجتماعی^۱ از جمله درس‌های آموزش متوسطه‌ی شاخه‌ی نظری است که مهارت‌ها و مفاهیمی از دیسیپلین‌های تاریخ، جغرافی، علوم سیاسی، اقتصاد، انسان‌شناسی، روان‌شناسی،

^۱ - Social Studies

حقوق و جامعه شناسی و همچنین ارتباط میان ملت های جهان، تأثیر علوم و تکنولوژی بر روی اجتماع و چگونگی یک شهروند خوب بودن را توضیح می دهد. آموزش مؤثر شهروندی، از همان آغاز به کودکان اعتماد به نفس و رفتار مسئولانه را از نظر اجتماعی و اخلاقی - چه در کلاس و چه فراسوی آن - می آموزد (ذکایی، ۱۳۸۱). در زمینه ی اهمیت درس مطالعات اجتماعی، میسبی^۱ به نقل از کاتون^۲ (۱۹۹۸) خاطر نشان می سازد که ما می خواهیم شهروندانی آگاه که دارای حکومت مستقل داخلی و احترام گذار به دیگران باشند، کسی که در فرایندهای سیاسی مشارکت می کند، تصور خوبی از تصمیم گیری در ذهن دارد و سرانجام ما می خواهیم شهروندانی مسئول تربیت کنیم که این مهم می تواند از راه آموزش مطالعات اجتماعی امکان پذیر شود. در همین راستا، از سوی وزارت آموزش و پرورش کشورمان، هدف های برنامه آموزش مطالعات اجتماعی در چند قلمرو تعیین شده است؛ در قلمرو شناختی، هدف هایی که صرفاً با فعالیت های ذهنی دانش آموز ارتباط می یابند، مورد نظر است. در قلمرو مهارتی، هدف هایی که با مهارت ها و توانایی های عملی مرتبط هستند، مورد توجه است و در قلمرو ارزشی، هدف هایی که جنبه ی عاطفی دارند و نگرش ها و طرز تلقی های اجتماعی افراد را نشان می دهند، مورد انتظار هستند. گفتنی است که تقسیم هدف ها به قلمروهای سه گانه جنبه ی اعتباری دارد و جهت تسهیل امر برنامه ریزی درسی انجام می گیرد و در واقع مرز مشخصی بین آنها وجود ندارد.

با توجه به اهمیت درس مطالعات اجتماعی، از آنجا که متداول ترین برداشت از برنامه ریزی درسی در نظام آموزشی مان، برنامه ی درسی به مثابه ی سند مکتوب (کتاب درسی و جزوات) است، این مقاله بر آن است که برنامه ی درسی به اجرا گذاشته شده ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری را با استفاده از مدل سه بعدی روبیتایل بسنجد.

برنامه ریزی درسی^۳ بخش اساسی هر نظام آموزشی است و در واقع نقش کلیدی و حساسی در تغییر و اصلاح نظام آموزشی ایفا می کند. با توجه به اهمیت و حساسیت این نقش، ارزشیابی مستمر برنامه های درسی در سطوح گوناگون ضروری به نظر می رسد. با توجه به این که ارزشیابی یکی از ارکان بسیار مهم برنامه ریزی درسی به حساب می آید، لازم است برنامه های درسی به اجرا گذاشته شده در نظام آموزشی کشور همواره مورد ارزیابی و بازنگری قرار گیرند. در این پژوهش، منظور از برنامه ریزی درسی، ارابه فرصت های انتخاب شده برای یادگیری دانش مطالعات اجتماعی یا طرح مجموعه ای از فرصت ها و تجارب یادگیری جهت دستیابی به شهروندانی مناسب است که دانش آموزان در محیط مدرسه فرا می گیرند.

^۱- Mabe

^۲- Cotton

^۳- Curriculum Development

حال با توجه به موضوع این مقاله، لازم است نخست بحثی درباره‌ی ارزشیابی در معنای عام ارزشیابی آموزشی و سپس ارزشیابی برنامه‌ی درسی داشته باشیم.

ارزشیابی^۱ برای هر فردی معنایی دارد. این معنا به دلیل دیدگاههایی است که افراد هنگام برخورد با ارزشیابی در نظر دارند. با ملاحظه‌ی کلیه تعریف‌هایی که از ارزشیابی شده، می‌توان آنها را به چند دسته و دیدگاه بزرگ تقسیم کرد:

(۱) ارزشیابی معادل با اندازه‌گیری: در این دیدگاه ارزشیابی به صورتی خام معادل اندازه‌گیری در نظر گرفته شده است.

(۲) ارزشیابی معادل با قضاوت حرفه‌ای: این امر بویژه در فعالیت‌هایی که برای اعتبار بخشی نهادها و یا سازمان‌ها صورت می‌گیرد، به وضوح مشخص شده است.

(۳) ارزشیابی معادل با عملکرد: این جنبه از ارزشیابی بیش از سایر دیدگاهها، مورد توجه تکنولوژیست‌های آموزشی است.

(۴) ارزشیابی معادل با تصمیم‌گیری: یکی از معروف‌ترین دیدگاهها، در نظر گرفتن ارزشیابی به عنوان فرایندی است برای تشخیص و گردآوری داده‌ها برای کمک به تصمیم‌گیرندگان در انتخاب تصمیمی مناسب و منطقی از میان تصمیم‌های گوناگون.

(۵) ارزشیابی معادل با ارزش پدیده: در این گونه تعریف‌ها ارزشیابی را گردآوری مستقیم و تجزیه و تحلیل نظامدار داده‌ها برای تعیین ارزش پدیده در نظر می‌گیرند. هرگاه برنامه‌ای مورد ارزشیابی قرار می‌گیرد، در واقع ارزش آن معین می‌شود (مهجور، ۱۳۷۶، ص ۶۸).

امروزه ارزشیابی، کاری پژوهشی تلقی می‌شود که از روش‌های کمی و کیفی و نیز شیوه‌های رسمی و غیر رسمی برای جمع‌آوری انواع داده‌ها درباره‌ی یک فعالیت آموزشی استفاده می‌کند، تا از این راه بتواند آن فعالیت را شناسایی کرده، درباره‌اش قضاوت نماید و به بهبود آن کمک کند (کیامنش، ۱۳۷۵، ص ۱۷). از این روست که ارزشیابی پیش از تدوین، ضمن طراحی و اجرای برنامه و نیز پس از اجرای برنامه‌ی درسی صورت می‌پذیرد، بنابراین مؤلفه‌ی ارزشیابی دارای یک نقش محوری و با این حال تعاملی با سایر مؤلفه‌ها و مراحل برنامه‌ریزی درسی است. بزعم سیلور و همکاران (۱۹۸۱) اگرچه ارزشیابی فقط یک هدف کلی اساسی دارد - تعیین بها یا ارزش چیزی - ولی نقش‌های آن بسیار است (سیلور و همکاران، ۱۳۷۸، ص ۴۶۱). تعریف ارزشیابی برنامه‌ی درسی^۲ تا حد زیادی تابع تعریفی است که از برنامه‌ی درسی می‌پذیریم. با این همه و با توجه به تعریف ارزشیابی، ارزشیابی برنامه‌ی درسی عبارت است از فرایند بررسی ارزش و شایستگی برنامه‌ی درسی.

^۱ - Evaluation

^۲ -Curriculum Evaluation

بررسی و مطالعه ارزش و شایستگی هم دربرگیرنده ی عناصر و جنبه های ویژه ی برنامه درسی و هم کل برنامه ی درسی می شود، بنابراین در برداشتی گسترده، ارزشیابی برنامه ی درسی دربرگیرنده ی تمام مراحل فرایند طراحی برنامه درسی و برنامه ریزی درسی می شود. از این رو ضروری است تا تمام ابعاد و عناصر برنامه های درسی، مورد بررسی دقیق و مطالعه قرار گیرد و بر پایه ی این بررسی اصلاحات لازم در برنامه ی درسی و یا اجزای آن صورت پذیرد. ارزشیابی از هریک از اجزای برنامه ی درسی به ما کمک می کند که کیفیت آنها را مورد بررسی قرار دهیم و اصلاحات و تجدید نظرهای ضروری را اعمال نماییم (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۱، ص ۲۱۱).

الزت و الکین^۱ (۱۹۸۵) خاطر نشان کرده اند که الگوهای ارزشیابی بیش تر تجویزی^۲ هستند تا توصیفی^۳. یک الگوی توصیفی، نظریه ای است که دربرگیرنده ی بیانات به طور تجربی استنتاج شده است، در عوض الگوهای ارزشیابی، تجویز می کنند که کدام یک از فعالیت های ارزشیابی خوب یا بد، درست یا اشتباه، کافی یا ناکافی، معقول یا نامعقول هستند. سه جنبه یا ویژگی زیر، ویژگی های منحصر به فرد الگوهای گوناگون ارزشیابی را تعریف می نمایند:

(الف) جمع آوری و تجزیه و تحلیل داده ها (متدولوژی)^۴

(ب) روش هایی که به وسیله آن، داده ها مورد قضاوت و ارزیابی قرار می گیرند (ارزش ها)

(ج) هدف های فراهم سازی داده های ارزشیابی (کاربردها)

بررسی الگوهای گوناگون ارزشیابی نشان می دهد که همه ی آنها دربرگیرنده ی این سه جنبه هستند، بنابراین همه ی ارزشیابی ها دربرگیرنده ی نوعی متدولوژی برای توصیف و تشریح می باشند؛ همه ی آنها مستلزم اطلاعاتی، در خصوص داده های بدست آمده می باشند و تمام ارزشیابی ها به منظور کاربردهای معین و هدفمند شده ای اجرا می شوند (طالب زاده و فتحی، ۱۳۸۲، ص ۱۹۵).

در جمع بندی از بحث ارزشیابی برنامه ی درسی باید گفت، انواعی از الگوها در ارزشیابی برنامه ی درسی ارائه شده اند. ضرورتی ندارد که برنامه ریزان درسی خود را به یک الگو محدود نمایند. در واقع آنها به احتمال زیاد دو یا چند الگو را مورد استفاده قرار خواهند داد. یک طرح منسجم و کامل ارزشیابی باید بر اساس چند موضوع مورد ملاحظه گسترش یابد. از زمینه های مورد ملاحظه، نوع الگوی برنامه ی درسی و مدل های تدریس مورد استفاده، قصد و نیت ارزشیابی (الگوهای مبتنی بر پیامد و تصمیم گیرنده محور یا الگوی ارزشیابی هدف- آزاد) و ویژگی های

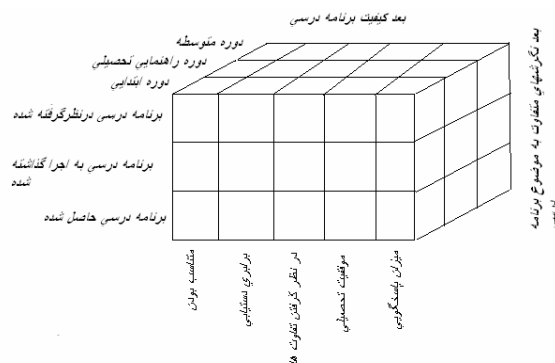
^۱ - Ellezt & Alkin

^۲ - Prescriptive

^۳ - Descriptive

^۴ -Methodology

پیام گیران هستند. لازم به یادآوری است که، طرحهای ارزشیابی برنامه‌ی درسی باید جامع و چند جانبه باشند. به باور سیلور و همکاران (۱۹۸۱) هر طرح ارزشیابی برنامه‌ی درسی، خود نیز قابل ارزشیابی است و باید طرح ارزشیابی، خود مورد ارزشیابی قرار گیرد. لینچ و همکاران (۲۰۰۳) طی مقاله‌ی با عنوان فرا ارزشیابی توصیفی^۱ بر این باورند که فرا ارزشیابی یک برنامه‌ی درسی جامعه محور^۲، قلمروی میان رشته‌ای^۳ را مورد آزمون قرار می‌دهد (لینچ و همکاران، ۲۰۰۳). مدل ارزشیابی مورد توجه در این پژوهش، مدل سه بعدی روبیتایل^۴ می‌باشد. تعریف‌های گوناگون برنامه‌ی درسی و جایگاه آن در نظام آموزشی دارای طیفی گسترده است، که یک انتهای طیف، برنامه‌ی درسی را منحصر به موضوع‌های درسی می‌کند و انتهای دیگر، فرایند یادگیری، مهارت‌آموزی، توسعه‌ی تفکر بازتابی و انتقادی و بالاخره یادگرفتن یادگیری^۵ را اجزای اساسی برنامه‌ی درسی به شمار می‌آورد. این مبحث با تمایل به دیدگاه دوم، یک مدل سه بعدی (به شکل یک مکعب) برای بررسی و ارزشیابی یک برنامه‌ی درسی جامع ارائه می‌دهد.

شکل ۱- مدل سه بعدی روبیتایل

این مدل دربرگیرنده‌ی سه بُعد، "نگرش‌های متفاوت به برنامه‌ی درسی، برنامه‌ی درسی و مراحل تفصیلی، و کیفیت برنامه‌ی درسی" است. بُعد نخست به سه بخش "برنامه‌ی در نظر گرفته شده، برنامه‌ی اجرا شده و برنامه‌ی بدست آمده" تقسیم می‌شود. بُعد دوم اشاره‌ای به برنامه‌ی درسی در مراحل گوناگون تحصیلی یعنی "ابتدایی، راهنمایی و متوسطه" دارد. بُعد سوم پنج

¹ -Descriptive Meta-Evaluation

² -Community - based

³ - Interdisciplinary

⁴ - Robitaile

⁵ - Learning to learn

ضابطه ی کیفی "مناسب بودن، برابری دستیابی، در نظر گرفتن تفاوت های فردی و اجتماعی، موفقیت تحصیلی و میزان پاسخگویی در مقابل جامعه" را در برمی گیرد (گوبا، ۱۳۷۴، ص ۳۷). روبیتالیل و همکاران^۱ (۱۹۸۸) با تأکید بر لزوم لحاظ کردن جنبه های گوناگون دخیل در برنامه ی درسی به منظور بررسی همه جانبه ی آن، مدلی را ارائه کرده اند، که به گفته ی آنها، "آنچه مدل مورد بحث به دنبال آن است، ارائه ی مجموعه ای از اصول قابل استفاده جهت انتخاب، سازماندهی، تدریس و ارزشیابی برنامه های درسی است" (روبیتالیل و همکاران، ۱۹۹۳ و ۲۰۰۰). در مقاله ای که پیش رو دارید، از بخش برنامه ی اجرا شده در بُعد نخست، دوره ی تحصیلی متوسطه در بُعد دوم و تمام پنج مؤلفه در بُعد سوم این مدل برای ارزشیابی برنامه ی درسی اجرا شده ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه نظری استفاده شده است.

در جریان اجرای این پژوهش، با توجه به بررسی های انجام شده در زمینه ی موضوع پژوهش مشخص شد که پژوهشی با این عنوان صورت نگرفته است، اما با مروری بر پژوهش های انجام شده مرتبط در داخل کشور ایران و کشورهای دیگر، به برخی از آنها اشاره می شود. پژوهشی با عنوان "ارزشیابی جامع از نظام جدید آموزش متوسطه شاخه ی نظری در سال های تحصیلی ۷۱ تا ۷۳" به وسیله ی "کیامنش" با حمایت معاونت آموزش متوسطه ی وزارت آموزش و پرورش در سه مرحله انجام گرفته است. که با توجه به هدف های آن، نتایج بدست آمده به قرار زیر است:

- ۱- کمبود امکانات و کمبود نیروی انسانی لازم
- ۲- ناتوانی دبیران در امر تدریس
- ۳- نبود دبیران راهنما در برخی مدارس
- ۴- نادیده گرفتن ضوابط انتخاب مدیران
- ۵- ناتوانی مشاوران در هدایت تحصیلی و رفع مشکلات دانش آموزان
- ۶- نبود فضای مناسب و امکانات برای آزمایشگاه
- ۷- نا هماهنگی حجم کتاب های درسی با ساعت های پیش بینی شده برای تدریس آنها
- ۸- ضعف کتابخانه ها از لحاظ تعداد کتاب ها و وجود سالن مطالعه
- ۹- نبود امکانات مناسب برای پر کردن فاصله های بیکاری فراگیرندگان در میان ساعت های درسی
- ۱۰- نبود همکاری لازم از سوی نهادهای خارج از مدرسه برای ارائه ی درس های عملی و افت تحصیلی در برخی درس ها.

¹ - Robitaile D & et.al

پژوهشی با عنوان "بررسی نظرات دبیران و دانش آموزان نسبت به محتوای کتاب دانش اجتماعی سال اول نظام جدید آموزش متوسطه در شهرستان دزفول" به وسیله ی "صادقی جولا" در دانشگاه تربیت معلم تهران سال در ۱۳۷۴ انجام گرفته است. نتایج بدست آمده از پرسش های پژوهش بیانگر این است که:

۱- ارتباط محتوای کتاب با هدف های آموزشی در حد متوسط بوده است.

۲- محتوای کتاب دانش اجتماعی، به علایق و نیازهای دانش آموزان در حد متوسط و پایین تر توجه داشته است.

۳- محتوای کتاب دانش اجتماعی، مسایل، پدیده ها و نیازهای اجتماعی را در حد زیادی متمایل به متوسط در نظر گرفته است.

۴- ارتباط محتوای کتاب دانش اجتماعی با فراگیرندگان در حد متوسط است.

۵- بین حجم کتاب و ساعت های تدریس آن هماهنگی وجود دارد.

پژوهشی با عنوان "ارزشیابی محتوای کتاب مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان نظام جدید آموزش متوسطه از دیدگاه دانش آموزان و نظرات دبیران شهرستان بیرجند" به وسیله ی "نارمنجی" در دانشگاه تربیت معلم تهران در سال ۱۳۸۰ انجام گرفته است. این پژوهش به نتایج زیر دست یافته است: از نظر دانش آموزان و دبیران، محتوای کتاب مطالعات اجتماعی:

۱- گر چه تا حدودی به نیازهای فردی و اجتماعی دانش آموزان توجه کرده است، ولی این توجه در حد بهینه نیست.

۲- به میزان کافی و بهینه محتوای کتاب ها با توجه به ماهیت یادگیرندگان و توانایی های ذهنی آنان انتخاب نشده است.

۳- به لحاظ توجه به علایق دانش آموزان، در وضعیت کاملاً بهینه ای قرار ندارد.

۴- به میزان کافی و بهینه فرصت های مناسبی برای فعالیت های اجتماعی خارج از کلاس دانش آموزان فراهم نیاورده است.

۵- به میزان بهینه و کافی در آشنا ساختن دانش آموزان با حقوق و وظایف اجتماعی و شرکت در امور مدنی موفق نبوده است.

۶- به میزان بهینه سازماندهی و ارتباط مطالب فصل ها را با یکدیگر رعایت کرده است.

۷- بین حجم کتاب و ساعت های تدریس آن هماهنگی وجود دارد. اینک، با توجه به موضوع پژوهش و مبانی نظری آن، هدف کلی این پژوهش عبارت است از: ارزشیابی برنامه ی درسی اجرا شده درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری، با استفاده از مدل سه بعدی روبیتایل از دیدگاه دبیران استان گیلان. حال با در نظر داشتن هدف کلی و با الهام از ابعاد سه گانه ی مدل روبیتایل، پرسش های این پژوهش عبارتند از:

- ۱) برنامه ی درسی اجرا شده درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری، به چه میزان با هدف های نظام آموزشی متناسب است؟
- ۲) برنامه درسی اجرا شده ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری، به چه میزان شرایط و امکانات مناسب در اختیار دانش آموزان گذاشته است؟
- ۳) برنامه ی درسی اجرا شده ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری، تا چه اندازه به تفاوت های فردی دانش آموزان توجه دارد؟
- ۴) برنامه ی درسی اجرا شده ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری، تا چه اندازه به موفقیت تحصیلی دانش آموزان توجه دارد؟
- ۵) برنامه ی درسی اجرا شده درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه نظری، تا چه اندازه اثربخشی لازم را داشته و نیازمند فعالیت های جبرانی نیست؟

روش پژوهش

در این پژوهش سعی شده است، دیدگاه دبیران در خصوص برنامه ی درسی اجرا شده ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری مورد سنجش قرار گیرد. با توجه به هدف ها و فرض های تدوین شده در این پژوهش از روش پژوهش توصیفی-پیمایشی استفاده شده است. در همه ی پژوهش هایی که با استفاده از این روش انجام می گیرد، بیش تر به توصیف عینی، واقعی و منظم ویژگی های یک واقعیت یا یک موضوع پرداخته می شود. در این پژوهش پژوهشگر شرایط موجود واقعی را گزارش داده است و با استفاده از روش های آماری به توصیف و تبیین دیدگاههای دبیران می پردازد.

جامعه ی پژوهش

جامعه ی مورد نظر در این پژوهش، تمامی دبیران مرد و زن درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه نظری در استان گیلان به تعداد ۲۷۲ نفر بوده اند.

– نمونه‌ی آماری و روش نمونه‌گیری

براساس جدول برآورد حجم نمونه کرجسی و مورگان^۱ (حسن زاده، ۱۳۸۲، ص ۱۰۰) با توجه به حجم جامعه‌ی آماری، حجم نمونه معادل ۱۶۵ نفر تعیین شده است. نمونه‌گیری از جامعه‌ی آماری یاد شده به روش تصادفی خوشه‌ای انجام گرفته است. گستردگی حجم جامعه و نمونه و همچنین همگنی نسبت دبیران مرد و زن در جامعه‌ی آماری^۲، پژوهشگر را برآن داشت که نسبت توزیع دبیران مرد و زن را در نمونه‌گیری نادیده بگیرد.

– روش جمع‌آوری داده‌ها و ابزارهای آن

با در نظر گرفتن موضوع و روش پژوهش، مناسب‌ترین ابزار برای جمع‌آوری داده‌های ویژه این پژوهش پرسشنامه می‌باشد؛ پژوهشگران با توجه به هدف‌های کلی و پرسش‌های ویژه‌ی پژوهش به تهیه‌ی پرسشنامه در مقیاس لیکرت^۳ اقدام نموده‌اند؛ با این توضیح که ابتدا تعداد ۳۳ پرسش در قالب یک پرسشنامه طراحی شد و سپس با استفاده از پیشنهادهای متخصصان این حوزه علمی، اصلاحات لازم انجام گرفته و تعداد پرسش‌ها به ۲۹ پرسش کاهش یافت. به منظور اطمینان از درستی پرسشنامه میزان پایایی^۴ و روایی^۵ آن مورد آزمون قرار گرفت. در این راستا، پرسشنامه میان ۲۰ نفر از دبیران استان به گونه‌ی آزمایشی اجرا شد، سپس با استفاده از داده‌های بدست آمده و با بهره‌گیری از روش ضریب آلفای کرانباخ^۶ پایایی آزمون با تأکید بر همسانی درونی محاسبه گردید که در این پژوهش این ضریب برابر با ۰/۸۲ می‌باشد. $[r_{\alpha} = 0/82]$ در تعیین روایی پرسشنامه، تأکید پژوهشگران بیش‌تر بر روایی محتوایی بوده و از آنجا که در تعیین روایی روش عددی وجود ندارد، قضاوت و تأیید متخصصان و همچنین مشورت با جمعی از دبیران تعیین روایی محتوای پرسشنامه را ممکن نموده است.

^۱ - Krejcie & Morgan

^۲ - نسبت دبیران مطالعات اجتماعی استان گیلان از مجموع ۲۷۲ نفر ۱۴۳ نفر دبیر مرد و ۱۲۹ نفر دبیر زن می‌باشد.

^۳ - Likert

^۴ - Reliability

^۵ - Validity

^۶ - Cronbach

– روش تجزیه و تحلیل داده ها

در تجزیه و تحلیل داده های جمع آوری شده از روش های آمار توصیفی که دربرگیرنده ی: فراوانی، درصد، میانگین است و همچنین از روش آمار استنباطی آزمون مجذور کای یا خی دو (χ^2) استفاده شده است.

یافته های پژوهش

در این بخش با توجه به داده های گردآوری شده برای هر پرسش پژوهشی، به توصیف و تحلیل پاسخ های آزمودنی ها می پردازیم.

پرسش نخست پژوهش

برنامه ی درسی اجرا شده درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری، به چه میزان با هدف های نظام آموزشی متناسب است؟ جهت بررسی پرسش نخست، پرسش های ۱ و ۲ و ۳ و ۴ و ۵ و ۶ و ۷ پرسشنامه در نظر گرفته شده اند.

جدول ۱- محاسبه خی دو پرسش نخست

طیف پاسخ ها	Fo	Fe	O-E	(O-E) ²	(O - E) ² / E
خیلی زیاد	۲۱	۳۰/۸	-۹/۸	۹۶/۰۴	۳/۱
زیاد	۳۶	۳۰/۸	۵/۲	۲۷/۰۴	۰/۸۸
متوسط	۴۶	۳۰/۸	۱۵/۲	۲۳۱/۰۴	۷/۵
کم	۳۴	۳۰/۸	۳/۲	۱۰/۲۴	۰/۳۳
خیلی کم	۱۷	۳۰/۸	-۱۳/۸	۱۹۰/۴۴	۶/۲
جمع	۱۵۴			$\chi^2 = 18/01 > x^2 = 9/49$	$df = 4$

براساس نتایج مندرج در جدول شماره ی ۱، چون مقدار خی دو محاسبه شده ($\chi_0^2 = 18/01$) از مقدار خی دو جدول ($\chi^2 = 9/49$) با درجه ی آزادی ۴ و احتمال خطای ۵٪ بزرگ تر است، بنابراین با اطمینان ۹۵٪ می توان نتیجه گرفت که به لحاظ آماری بین دیدگاه دبیران پیرامون تناسب برنامه درسی اجرا شده ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری با اهداف آموزشی تفاوت معنادار وجود دارد.

پرسش دوم پژوهش

برنامه‌ی درسی اجرا شده درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه نظری، به چه میزان شرایط و امکانات مناسب در اختیار دانش آموزان گذاشته است؟ جهت بررسی پرسش دوم، پرسش های ۸ و ۹ و ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ و ۱۴ پرسشنامه در نظر گرفته شده است.

جدول ۲- محاسبه‌ی دو پرسش دوم

طیف پاسخ‌ها	Fo	Fe	O-E	(O-E) ²	(O-E) ² /E
خیلی زیاد	۱۴	۳۰/۴	-۱۶/۴	۲۶۹	۸/۸
زیاد	۳۳	۳۰/۴	۲/۶	۶/۷۶	۰/۲۲
متوسط	۴۷	۳۰/۴	۱۶/۶	۲۵۷/۶	۹/۰۶
کم	۳۶	۳۰/۴	۵/۶	۳۱/۳۶	۱/۰۳
خیلی کم	۲۲	۳۰/۴	-۸/۴	۷۰/۱۵۶	۲/۳۲
جمع	۱۵۲	$\alpha = 5\%$	$df = 4$	$x_0^2 = 21/43 > x^2 = 9/49$	۲۱/۴۳

براساس نتایج مندرج در جدول شماره ی ۲، چون مقدار خیی دو محاسبه شده $(x_0^2 = 21/43)$ از مقدار خیی دو جدول $(x^2 = 9/49)$ با درجه ی آزادی ۴ و احتمال خطای ۵٪ بزرگ تر است، بنابراین با اطمینان ۹۵٪ می توان نتیجه گرفت که به لحاظ آماری بین دیدگاه دبیران پیرامون تناسب شرایط و امکانات در اختیار دانش آموزان در برنامه ی درسی اجرا شده ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری تفاوت معنادار وجود دارد، ولی در مجموع ۳۷/۹٪ دبیران به میزان کم و خیی کم به این پرسش پاسخ داده اند، یعنی این که تعداد زیادی از دبیران بر این باورند که برنامه ی درسی اجرا شده ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری شرایط و امکانات متناسب را به میزان کمی در اختیار دانش آموزان گذاشته است.

پرسش سوم پژوهش

برنامه‌ی درسی اجرا شده ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری، تا چه اندازه به تفاوت های فردی دانش آموزان توجه دارد؟ جهت بررسی پرسش سوم، پرسش های ۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹ و ۲۴ پرسشنامه در نظر گرفته شده است.

جدول ۳ - محاسبه خی دو پرسش سوم

$(O-E)^2/E$	$(O-E)^2$	O-E	Fe	Fo	طیف پاسخ ها
۹/۹۶	۳۰۲/۷۶	-۱۷/۴	۳۰/۴	۱۳	خیلی زیاد
۰/۲۲	۶/۷۶	۲/۶	۳۰/۴	۳۳	زیاد
۸	۲۴۳/۴	۱۵/۶	۳۰/۴	۴۶	متوسط
۱/۹	۵۷/۸	۷/۶	۳۰/۴	۳۸	کم
۲/۳۲	۷۰/۵۶	-۸/۴	۳۰/۴	۲۲	خیلی کم
۲۲/۴	$\chi_0^2 = 22/4 > x^2 = 9/49$	df = 4	$\alpha = 5\%$	۱۵۲	جمع

براساس نتایج مندرج در جدول شماره ی ۳، چون مقدار خی دو محاسبه شده ($\chi_0^2 = 22/4$) از مقدار خی دو جدول ($x^2 = 9/49$) با درجه آزادی ۴ و احتمال خطای ۵٪ بزرگتر است، بنابراین با اطمینان ۹۵٪ می توان نتیجه گرفت که به لحاظ آماری بین دیدگاه دبیران پیرامون توجه به تفاوت های فردی دانش آموزان در برنامه ی درسی اجرا شده ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری تفاوت معنادار وجود دارد، ولی در مجموع ۳۹/۵٪ دبیران به میزان کم و خیلی کم به این پرسش پاسخ داده اند، یعنی این که تعداد زیادی از دبیران بر این باورند که برنامه ی درسی اجرا شده ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری به میزان کمی به تفاوت های فردی دانش آموزان توجه دارد به بیان دیگر ایشان بر این باورند که برنامه ی درسی اجرا شده ی درس مطالعات اجتماعی نظام جدید آموزش متوسطه شاخه ی نظری، در شناخت استعدادهای دانش آموزان، ارائه ی روش های تدریس متناسب، هماهنگی با توانایی های ذهنی دانش آموزان متوسط کلاس و ارائه ی فعالیت های ویژه برای دانش آموزان دیرآموز و دانش آموزان تیزهوش، تا حد کمی موفق بوده است.

پرسش چهارم پژوهش

برنامه ی درسی اجرا شده ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی

نظری، تا چه اندازه به موفقیت تحصیلی دانش آموزان توجه دارد؟

جهت بررسی پرسش چهارم، پرسش های ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ پرسشنامه در نظر گرفته شده اند.

جدول ۴ - محاسبه‌ی دو پرسش چهارم

$(O-E)^2/E$	$(O-E)^2$	O-E	F_E	F_o	طیف پاسخ‌ها
۶/۹۷	۲۱۳/۱۶	-۱۴/۶	۳۰/۶	۱۶	خیلی زیاد
۱/۷۹	۵۴/۷۶	۷/۴	۳۰/۶	۳۸	زیاد
۷/۷۵	۲۳۷/۲	۱۵/۴	۳۰/۶	۴۶	متوسط
۳/۵۳	۱۰۸/۲	۱۰/۴	۳۰/۶	۴۱	کم
۱۱/۳	۳۴۶	-۱۸/۶	۳۰/۶	۱۲	خیلی کم
۳۱/۳۴	$\chi^2 = 31/34 > x^2 = 9/49$	$df = 4$	$\alpha = 5\%$	۱۵۳	جمع

براساس نتایج مندرج در جدول شماره ۴، چون مقدار χ^2 دو محاسبه شده ($\chi^2 = 31/34$) از مقدار χ^2 جدول ($\chi^2 = 9/49$) با درجه ۴ آزادی و احتمال خطای ۵٪ بزرگ تر است، بنابراین با اطمینان ۹۵٪ می توان نتیجه گرفت که به لحاظ آماری بین دیدگاه دبیران پیرامون توجه به موفقیت تحصیلی دانش آموزان در برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه‌ی نظری تفاوت معنادار وجود دارد، ولی در مجموع ۳۵/۲۵٪ دبیران به میزان خیلی زیاد و زیاد به این پرسش پاسخ داده اند، یعنی اینکه تعداد زیادی از دبیران بر این باورند که برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی درسی مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه‌ی نظری، به موفقیت تحصیلی دانش آموزان توجه دارد. به بیان دیگر ایشان بر این باورند که برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی درسی مطالعات اجتماعی نظام جدید آموزش متوسطه شاخه‌ی نظری در پرورش توانایی‌های عقلی - استدلالی دانش آموزان، آمادگی دانش آموزان برای تحصیلات بالاتر و توجه به پیشرفت تحصیلی دانش آموزان موفق بوده است.

پرسش پنجم پژوهش

برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی درسی مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه‌ی نظری، تا چه اندازه اثربخشی لازم را داشته و نیازمند فعالیت‌های جبرانی نیست؟
جهت بررسی پرسش پنجم، پرسش‌های ۲۵ و ۲۶ و ۲۷ و ۲۸ و ۲۹ پرسشنامه در نظر گرفته شده اند.

جدول ۵ - محاسبه خی دو پرسش پنجم

$(O-E)^2/E$	$(O-E)^2$	O-E	F_E	F_0	طیف پاسخ ها
۱۰/۸	۳۲۴	-۱۸	۳۰	۱۲	خیلی زیاد
۰/۱۳	۴	-۲	۳۰	۲۸	زیاد
۰/۳	۹	-۳	۳۰	۲۷	متوسط
۰/۵۳	۱۶	۴	۳۰	۳۴	کم
۱۲	۳۶۱	۱۹	۳۰	۴۹	خیلی کم
۲۳/۷۶	$\chi_0^2=23/76$	$x^2=9/49$	$df=4$	$\alpha=5\%$	جمع

براساس نتایج مندرج در جدول شماره ی ۵ ، چون مقدار خی دو محاسبه شده از مقدار خی دو جدول ($\chi_0^2 = 23/76$) با درجه ی آزادی ۴ و احتمال خطای ۵٪ بزرگ تر است، بنابراین با اطمینان ۹۵٪ می توان نتیجه گرفت که به لحاظ آماری بین دیدگاه دبیران پیرامون اثربخشی برنامه درسی اجرا شده درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری تفاوت معنادار وجود دارد، ولی در مجموع ۵۵/۶٪ دبیران به میزان کم و خیلی کم به این پرسش پاسخ داده اند، یعنی این که اغلب دبیران بر این باورند که برنامه ی درسی اجرا شده ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری به میزان کمی اثر بخشی لازم را دارد.

بحث و نتیجه گیری

هدف کلی این پژوهش ، ارزشیابی برنامه ی درسی اجرا شده ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه نظری بر اساس مدل سه بعدی روبیتایل از دیدگاه دبیران استان گیلان بوده است که این پژوهش در پی دستیابی به این هدف، در صدد پاسخ گویی به پرسش های ویژه ی این پژوهش برآمده است:

در پاسخ به پرسش نخست معلوم گردید که برنامه ی درسی اجرا شده ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه ی نظری با هدف های نظام آموزشی متناسب است. در پژوهش های انجام شده همسو با این پژوهش ، صادقی جولا (۱۳۷۴) و امینی (۱۳۷۵) به تناسب نسبی محتوای کتاب مطالعات اجتماعی با هدف های آموزشی دست یافته اند. درحالی که نارمنجی (۱۳۸۰) بدین نتیجه رسیده است که محتوای کتاب مطالعات اجتماعی به میزان کافی با توجه به هدف های آموزش اجتماعی انتخاب نشده است.

در پاسخ به پرسش دوم معلوم شد که برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه‌ی نظری شرایط و امکانات متناسب را به میزان کمی در اختیار دانش آموزان گذاشته است. در این راستا، کیامنش (۱۳۷۲) و نارمنجی (۱۳۸۰) به نتیجه‌ی مشابه این پژوهش دست یافته‌اند.

در پاسخ به پرسش سوم مشخص شده است که برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه‌ی نظری به میزان کمی به تفاوت‌های فردی دانش آموزان توجه دارد. در حالی که، صادقی جولای (۱۳۷۴) توجه در حد متوسط و پایین تر، امینی (۱۳۷۵) توجه در حد متوسط به تفاوت‌های فردی و نیازهای متفاوت دانش آموزان را نتیجه‌گیری کرده‌اند. نارمنجی (۱۳۸۰) نیز نتیجه‌ی مشابه را یادآور می‌شود.

در پاسخ به پرسش چهارم مشخص گردید که برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه‌ی نظری به موفقیت تحصیلی دانش آموزان توجه دارد. گفتنی است که پژوهش‌های مشابهی که پژوهشگر موفق به مشاهده‌ی آنها شده است، به مؤلفه‌ی موفقیت تحصیلی دانش آموزان نپرداخته‌اند.

در پاسخ به پرسش پنجم معلوم شده است که برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه‌ی نظری به میزان کمی اثربخشی لازم دارد و نیازمند فعالیت‌های جبرانی است. همسو با این پژوهش، کیامنش (۱۳۷۲)، صادقی جولای (۱۳۷۴)، قمری (۱۳۷۴)، و نارمنجی (۱۳۸۰) به نتایجی مشابه دست یافته‌اند و جملگی اذعان داشته‌اند که فعالیت‌های اجتماعی خارج از کلاس، زمان اختصاص یافته به درس مورد نظر و وضعیت کتابخانه‌ها در سطح نا بهینه‌ای قرار دارند و نیاز به فعالیت‌های جبرانی دارند.

آن چنانکه گذشت، نتایج بدست آمده‌ی این پژوهش نشان داد که؛ دو بعد کیفی تناسب برنامه‌های درسی اجرا شده‌ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه‌ی نظری با هدف‌های نظام آموزشی و توجه به موفقیت تحصیلی دانش آموزان در این برنامه‌ها، مثبت ارزشیابی شده است و سه بعد کیفی برابری دستیابی دانش آموزان به امکانات آموزشی، توجه به تفاوت‌های فردی دانش آموزان در برنامه‌های درسی و میزان پاسخگویی برنامه‌های درسی اجرا شده‌ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه شاخه‌ی نظری، منفی ارزشیابی می‌شود.

در آخر، پژوهشگران براساس یافته‌های پژوهشی، پیشنهادهای زیر را مطرح می‌کنند:

۱) از دبیران و دانش آموزان درس مطالعات اجتماعی، به منظور شناخت انتظارات آنها در سراسر کشور برای تدوین هدف‌های نظام آموزشی، به گونه‌ی مرتب نظرخواهی شود و نظرهای آنان هنگام اصلاح و تنظیم هدف‌های نظام آموزشی، مورد توجه قرار گیرد.

۲) برای آشنا کردن دانش آموزان با مفهوم فرهنگ و زندگی اجتماعی امکانات و زمینه‌هایی فراهم گردد که دانش آموزان با مشاهده‌ی عینی پدیده‌های فرهنگی و اجتماعی و تجزیه و تحلیل آنان هر چه بیش‌تر به یادگیری عمیق‌تر تشویق و ترغیب شوند.

۳) با در نظر داشتن نیازها، علایق و استعدادهای دانش آموزان فعالیت‌های ویژه‌ای برای دانش آموزان دیرآموز، متوسط و تیزهوش در نظر گرفته شود.

۴) ضمن توجه به پیشرفت تحصیلی دانش آموزان و آمادگی برای تحصیلات بالاتر، برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی به گونه‌ای تنظیم و تدوین گردد که به دانش آموزان کمک کند تا آنها بتوانند آموخته‌های خود را در زندگی روزمره و حل مسایل و مشکلات عملی در زندگی اجتماعی مورد استفاده قرار دهند و در به کار بستن اصول و روش‌ها و تعمیم آنها به موقعیت‌های جدید دست یابند.

۵) با ملاحظه به یافته‌های این پژوهش، درمی‌یابیم که به فعالیت‌های جبرانی و فوق برنامه نیازمندیم، بنابراین پیشنهاد می‌شود به فعالیت‌های عملی و پروژه‌ای تشکیل کلاس‌های فوق برنامه و استفاده از وسایل و تجهیزات آموزشی توجه بیش‌تری شود و همچنین برنامه‌ی درسی اجرا شده‌ی درس مطالعات اجتماعی به گونه‌ای طراحی شود که انجام بازدیدهای علمی به عنوان یک ضرورت، مکمل برنامه‌ی درسی باشد.

و همچنین پیشنهاد می‌شود:

۶) از طرح مسایل سیاسی و اجتماعی روز که مورد علاقه نوجوانان می‌باشد، بیش‌تر در مثال‌ها استفاده شود تا میزان جذابیت آن در کلاس‌ها، افزایش یابد.

۷) در هنگام تألیف کتاب، نظام و روش ارزشیابی چندگانه (تلفیقی) برای ارزشیابی یادگیری‌های دانش آموزان در راستای رسیدن به هدف‌های درسی به وسیله‌ی کارشناسان و برنامه‌ریزان درسی ارائه گردد تا این که دبیران نیز به سوی ارزشیابی تلفیقی هدایت شوند.

۸) با انجام سمینارهای علمی به وسیله‌ی دانش آموزان، زمینه‌ی ارتباط آنان با سایر نهادهای اجتماعی و ارتباط بیش‌تر با محیط خارج از تدریس و مدرسه را فراهم نماییم.

منابع

- امینی، علی اکبر. (۱۳۷۵). ارزشیابی کتاب جامعه شناسی ۲ سال سوم دبیرستان رشته علوم انسانی نظام جدید آموزش متوسطه براساس نظرات دبیران و دانش آموزان سال سوم متوسطه شهر تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده، دانشگاه تربیت معلم تهران.
- توما، ژان. (۱۳۶۹). مسایل جهانی آموزش و پرورش (ترجمه احمد آقازاده). تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- حسن زاده، رمضان. (۱۳۸۲). روشهای تحقیق در علوم رفتاری. تهران: ساوالان.
- ذکایی، محمد سعید. (۱۳۸۱). آموزش شهروندی. فصلنامه آموزش علوم اجتماعی، شماره ۱. تهران: دفتر انتشارات کمک آموزشی.
- سیلور، جان گالن. ویلیام ام، الکساندر و آرتور جی، لوئیس. (۱۳۷۸). برنامه ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر (ترجمه غلامرضا خوی نژاد). مشهد: آستان قدس رضوی.
- صادقی جولای، رضا. (۱۳۷۴). بررسی نظرات دبیران و دانش آموزان نسبت به محتوای کتاب دانش اجتماعی سال اول نظام جدید آموزش متوسطه در شهرستان دزفول. پایان نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده. دانشگاه تربیت معلم تهران.
- طالب زاده نوپریان محسن و کورش فتحی واجارگاه. (۱۳۸۲). مباحث تخصصی برنامه ریزی درسی. تهران: آبیژ.
- فتحی واجارگاه، کورش. (۱۳۸۱). اصول برنامه ریزی درسی. تهران: ایران زمین.
- قمری، علاءالدین. (۱۳۷۴). تحلیل محتوای کتاب دانش اجتماعی نظام جدید از دید دبیران. پایان نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- قورچیان، نادر قلی و فروغ تن ساز. (۱۳۷۴). سیمای روند تحولات برنامه درسی به عنوان یک رشته تخصصی. تهران: انتشارات مؤسسه پژوهش در برنامه ریزی آموزش عالی.
- کیامنش، علیرضا. (۱۳۷۳). ارزشیابی جامع از نظام جدید آموزش متوسطه شاخه نظری. تهران: وزارت آموزش و پرورش، معاونت آموزش متوسطه.
- کیامنش، علیرضا. (۱۳۷۵). روشهای ارزشیابی آموزشی. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- گویا، زهرا. (۱۳۷۴). معرفی یک مدل سه بعدی جهت بررسی برنامه درسی. فصلنامه پژوهش در مسایل تعلیم و تربیت شماره ۲.
- مهبجور، سیامک رضا. (۱۳۷۶). ارزشیابی آموزشی. شیراز: ساسان.
- نارمنجی، صدیقه. (۱۳۸۰). ارزشیابی محتوای کتاب مطالعات اجتماعی سال اول دبیرستان نظام جدید آموزش متوسطه از دیدگاه دانش آموزان و نظرات دبیران شهرستان بیرجند. پایان نامه کارشناسی ارشد، چاپ نشده، دانشگاه تربیت معلم تهران.
- وزارت آموزش و پرورش. (۱۳۸۰). آشنایی با دوره سه ساله متوسطه روزانه به شیوه سالی واحدی. تهران: دفتر آموزشهای نظری و پیش دانشگاهی.

Cotton, K. (1998), *Education for citizenship*. Phi Delta kappan. Bloomington. Vol.77, Iss. 1

Lynch, D. c. et al. (2003). *Descriptive Meta-Evaluation: case study of an Interdisciplinary curriculum*. Evaluation & the Health professions, Vol. 26, Iss. 4

Robitaille, D. & Dirks, M. (1982), *Models for the mathematics curriculum*. For the Learning of Mathematics, 2(3), 3-21.

Robitaille, D. F; Schmidt, W. H; Raizen, S. A; McKnight, C. C; Britton, E. D. & Nicol, C. (1993), *Curriculum frameworks for mathematics and science* (Vol. TIMSS Monograph No.1), retrieved 2006, from <http://www.iseiivei.net/eng/timsseng/t99.htm>.

Robitaille, D. F. & Taylor, A. R. (2000), *TIMSS-Canada Report, Vol. 5: New findings for a new century*. Vancouver: Department of Curriculum Studies, University of British Columbia.